

**«ЯК НЕ МОЖНА СПИНИТИ СТИХІЇ ДНІПРА-СЛАВУТИЧА, ...
ТАК НЕ СПИНИТИ ГОРДОГО ПОСТУПУ НАШОЇ МОВИ»**

Любов Пена (Івано-Франківськ)

Рецензія на книгу: Лесюк М. Доля моєї мови. – Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. – 288 с.

Піклуватися про все рідне, близьке, особливо ж оберігати те, чому загрожує бодай найменша небезпека, – це так по-людськи. А українська мова віками перебувала (і продовжує перебувати!) в небезпеці, боролася за своє існування, проти асимілятивних впливів споріднених мов. Довговікове поневолення України багатьма імперіями спричинилося до того, що багато українців перестали ідентифікувати себе з українською нацією, перестали турбуватися про свою рідну мову. Використовувати, оберігати й захищати її. Однак у всі часи творили і творять люди, для яких доля рідної мови не була й не є байдужою, які, як могли і як можуть, намагалися й намагаються довести її самотність, зберегти її неповторність. Свідченням цього є вихід у світ (на жаль, мізерним накладом – усього 1000 примірників) книги знаного в Україні мовознавця з Прикарпаття Миколи Петровича Лесюка з промовистою назвою «Доля моєї мови», наскрізним мотивом якої є думка про необхідність збереження української мови, утвердження її в суспільному житті держави, очищення її від насамперед російськомовних нашарувань. У ній зібрані опубліковані свого часу в наукових виданнях та в періодиці науково-публіцистичні статті, що висвітлюють нелегку долю української мови, особливості її розвитку, функціонування в умовах тривалої експансії та перманентних заборон у різних імперіях, проаналізовані чинники, які стримували її поступ, були причиною зниження її статусу, розхитування її структури і засмічення іншомовними елементами. Рідна мова для автора, як випливає з прочитаних сторінок, є не тільки знаряддям формування думки, не просто засобом комунікації, а одним із головних джерел патріотичних почуттів, їх генератором, виразником духовної сфери людини. Дослідник справедливо вважає мову могутньою об'єднавчою силою, оскільки вона має на меті згуртувати населення всередині країни і

відокремити зовні, від сусідів. Тому так послідовно й наполегливо Микола Лесюк намагається боронити права української мови в українській державі, бо й сьогодні, за його ж словами, «українська мова потребує захисту, ще й сьогодні вона не стала господинею у власному домі» (с. 102).

У рецензованій книзі вміщено низку статей, у яких описується тернистий шлях української мови від давнини до сьогодення, аналізується її становище у різних імперіях, під владою яких перебувала Україна. До таких розвідок, зокрема, належать «Життя духовного основа», «Історія не терпить перекручень», «Російськомовна експансія в Галичині: історія і сучасність», «Польськомовне засилля в Галичині (перша половина XIX ст.)» та інші. Написані вони на основі ґрунтовного опрацювання багатьох джерел, у тому числі й тих, які з ідеологічних причин довгий час були недоступними для загалу. Так, крізь призму виникнення й становлення української мови аналізує автор деякі положення «Граматики української мови» С.Смаль-Стоцького і Т.Гартнера, праці Ю.Шевельова. на сторінках книги натрапляємо на історичні факти, які знайомі нам ще зі шкільної лави, наприклад, сумнозвісні Емський указ та Валуєвський циркуляр. Висвітлюється також роль (як позитивна, так і негативна) багатьох особистостей у розвитку української мови й українства загалом на різних етапах історії (І.Могильницький, Й.Лозинський, Є.Тимченко та ін.; І.Головацький, І.Раковський, О.Духнович, Б.Дідицький, Д.Зубрицький та ін.). охарактеризовано у виданні згубний вплив на нашу мову численних указів і постанов, виданих за часів існування СРСР.

Порушуючи питання про походження української мови, Микола Лесюк характеризує багато різноманітних думок і наукових версій. Мовознавець слушно зауважує, що зовсім не просто віддати котрійсь одній із них роль «останньої інстанції», тому що «факти, якими аргументується та чи та думка, інколи бувають непевні, хиткі, які можна підважити іншими контраргументами. Деякі припущення мають гіпотетичний характер. Багато стародруків, які могли б дати відповідь на важливі питання, були знищені як не водою, то вогнем (дивну властивість в імперсько-комуністичні часи мали українські бібліотеки з цінними раритетними виданнями – час від часу спалахувати вогнем)» (с. 33). На основі

аналізу різних джерел автор ствердно заявляє, що в Київській Русі розмовляли вже українською мовою.

Важливе місце у структурі рецензованого видання належить статтям, присвяченим культурі українського усного і писемного мовлення. Наведемо назви деяких із них: «Українське мовлення в сучасній Україні», «Чужі впливи спотворюють нашу мову», «Ан ніт, як кажуть у нас» або про мовлення в аудіовізуальних ЗМІ», «Чи «так сказати?» – Ні, не так!», «Засоби евфонії в сучасній українській мові», «Не оскверняймо душі й уста свої!», «Як називаються наші гроші?» та ін. «Мовленнєва культура людини, – на глибоке переконання автора, – є віддзеркаленням її загальної культури, тому ніхто не повинен бути байдужим до свого мовлення. Треба оберегати чистоту й недоторканість нашої української літературної мови; вона повинна бути гідним репрезентантом нашої нації в світі» (с. 155-156). Проблема правильності, нормативності українського мовлення є надзвичайно актуальною і важливою, оскільки, як зазначає Микола Лесюк, «українська мова впродовж багатьох століть була невольницею в чужій державі, як на Заході, так і на Сході України їй постійно нав'язувалася двомовність, яка фактично переходила в чужу одномовність» (с. 157). Говорячи про невинуваті вживання російськомовних елементів у нашій мові, автор цілком доречно, вважаємо, вводить у науковий обіг термін *російзм* замість усталеного *русизм*, переконливо аргументуючи доцільність використання саме такої форми. Дуже корисним, на наш погляд, є подання в аналізованому виданні «Словника росізмів у сучасній українській мові» з підзаголовком «Невнормована лексика», у якому наводяться росізмиварваризми різних рівнів: фонетичні, акцентуаційні, лексичні, граматичні. Автор слушно зазначає, що ми звикли користуватися найрізноманітнішими нормативними словниками; у запропонованому ж словничку ми знайдемо неправильні слова чи словосполучення, які не слід уживати, та їх відповідники – правильні з погляду норм сучасної української літературної мови слова, які необхідно запам'ятати і тримати у своєму лексиконі. Микола Лесюк переконаний, що у зібраному ним словничку зафіксовані не всі росізми, які трапляються в нашій мові, і впевнений, що всі, хто уважно ставиться до свого

мовлення, цікавиться мовою, зможе щоденно поповнювати цей словник, однак не для того, щоб ці слова запам'ятовувати і використовувати, а тільки для того, щоб викинути їх зі свого лексикону і забути назавжди. У книзі з погляду правильності й нормативності українського мовлення аналізуються різні галузі застосування мови: офіційно-ділова сфера, економіка, друковані й аудіовізуальні засоби масової інформації, побут, реклама тощо. Велику роль у формуванні мовленнєвої культури, як стверджує автор, має відігравати найближче оточення дитини чи вже дорослої людини – родина та навчальні заклади. Саме вони повинні виховувати особистість у дусі несприйняття всього того, що засмічує нашу мову, робить її немилозвучною, у дусі відрази до мовного «бур'яну». Причому, – як переконує лінгвіст, – проводити цю роботу слід не кампанією, не від випадку до випадку, а системно, перманентно, постійно, щоб була чистою наша мова, щоб були чистими, світлими й неоскверненими наші душі й наші вуста (с. 258).

Микола Лесюк належить до когорти тих українських мовознавців, які активно й плідно працюють над удосконаленням літургійних текстів відповідно до норм сучасної української літературної мови. Тому й закономірно, що до рецензованого видання увійшли деякі з його робіт, присвячені цій проблематиці. Наведемо для прикладу такі: «Любіть її... во время люте... за неї Господа моліть» (Інтерв'ю для газети «Нова Зоря»), «Українській церкві – українську мову». Усвідомлюючи важливість справи, автор переконаний, що самодіяльністю у цій сфері займатися не можна, тому пропонує створити спеціальну міжконфесійну комісію під егідою Інституту української мови НАН України, до якої б увійшли фахівці й знавці української літературної мови разом з ієрархами чи представниками всіх українських Церков. Зі свого ж боку, Микола Лесюк, слушно зауважуючи, що значна частина старослов'янських у релігійних текстах органічно злилася з питомою українською лексикою і вживання її сьогодні не викликає особливих застережень, пропонує власні варіанти перекладу зі старослов'янської на сучасну українську мову тих слів та словосполучень, які, на його думку, варто було б замінити, оскільки вони не відповідають нормам сучасної мови. Зокрема, у книзі подано зауваження щодо

наближення до чинних норм текстів найпоширеніших щоденних молитов «Царю небесний», «Отче наш», «Символ віри» та ін. Автор висловлює переконання, що старі звички і стереотипи відходять у минуле, й українська мова поступово входить у всі сфери нашого життя, що «увійде вона міцно в усій своїй неперевершеній красі і в релігійно-церковну сферу» (с. 213).

Питання кодифікації правописних норм в Україні не нове, воно було предметом обговорення віддавна. І в наш час воно ще не вирішене. Не стоїть осторонь цієї проблеми автор рецензованої книги. Свої погляди він висловив у статті «Багато галасу даремно (про зміни в правописі)», подавши власні пропозиції щодо його унормування. Вони стосуються, зокрема, використання літери *г*, написання букви *и* на початку деяких слів, уживання звука *ф*, уникнення збігів голосних усередині слів та на їх межі за рахунок протетичних чи епентетичних приголосних, правопису апострофа в запозичених словах, передавання на письмі іншомовних дифтонгів, написання слова *нів* окремо від інших слів, використання деяких відмінкових закінчень тощо. Микола Лесюк не просто пропонує те чи те написання слів та словоформ, а шляхом порівнянь, наведення розлогіх історичних довідок та коментарів обґрунтовує їх доцільність. Порівнюючи український правопис з особливостями орфографії інших широко використовуваних у сучасному світі мов, дослідник закликає не нарікати на свою мову і свій правопис, а докласти трохи більше зусиль, щоб вивчити їх.

Висловлене у книзі базується не на емоціях чи певних особистих уподобаннях або несприйняттях автора. Цитовані джерела засвідчують ґрунтовне опрацювання великої кількості різножанрової літератури. Серед авторів покликаних зустрічаємо імена таких велетів думки й чину минулого й сьогодення, як Й.Лозинський, М.Драгоманов, О.Маковей, І.Франко, П.Житецький, М.Грушевський, В.Гнатюк, М.Хвильовий, І.Огієнко, С.Смаль-Стоцький, Є.Тимченко, В.Ганцов, О.Курило, Ю.Шевельов, О.Горбач, О.Гончар, В.Німчук, Д.Павличко та ін.

Хочемо звернути увагу ще й на таке. Сьогодні дуже часто можна почути іронічні висловлювання про ті численні епітети й порівняння, які

використовувалися в різні часи на означення української мови. Однак Микола Лесюк не зважає на це; для нього рідна мова – справді «душа народу» (с. 7), «одна з найбільших цінностей людини, яка прирівнюється до батьківської хати, материнської ласки, рідної Вітчизни» (с. 7), «чарівна, милозвучна», «найбільше наше національне багатство», «найбільша наша національна святиня» (с. 18), «ніжна, м'яка, милозвучна» (с. 35), «мова, всмоктана із молоком матері, мова, якою мати наспівувала колискову, яку чула дитина від народження» (с. 270), «диво калинове» (с. 286). Банальними вони можуть здаватися, якщо мовлені вустами лукавими й нещирими, а коли зроджені люблячим серцем – то це свідчення великої любові до мови, яку справедливо вважають найголовнішою ознакою кожної нації, найважливішим чинником національного самовизначення і самоутвердження народу, його культурно-національного становлення. Мова є найбільшою святинею народу, а до святині слід і ставитися відповідно. Адже від рівня розвитку мови, її державного престижу, становища у суспільстві залежить і престиж самої держави. Невипадково книга розпочинається цитатою Й.Лозинського: «... Поки дух в тілі нашім калатати буде, не дамо нікому безкарно ругати наш народний язик, – тоє найдорожше сокровище народа!» Варто б кожному українцеві взяти ці слова за своє життєве кредо! Взагалі, сторінки рецензованого видання рясніють численними висловлюваннями видатних представників різних народів світу про багатство, красу, чарівність та милозвучність нашої української мови, які дбайливо повизбирував автор і доречно ввів їх у канву своєї розповіді. Теоретичні положення, практичні поради та міркування Миколи Лесюка пересипані багатьма цитатами про неповторність і самобутність української мови, які в різні часи оприлюднили росіяни Лев Толстой, Микола Чернишевський, Микола Берг, Юляан Семенов, француз П'єр Шевальє, німець Ф.Боденштедт, турецький поет Назим Хікмет та ін.

Можливо, деякі твердження автора видаються комусь надто різкими. Однак така його позиція стає зрозумілою, коли приходить усвідомлення того, якою ж насправді (а не за колишніми підручниками, не за статистичними псевдоданими) була історія України, її народу та її мови.

Микола Лесюк закликає кожного і сам намагається не тільки оберігати все, що робить нашу мову самобутньою, милозвучною, а й примножує її лексичне багатство, утворюючи нові слова. Наведемо кілька його okazіоналізмів, які зустрічаємо на сторінках рецензованої книги: *мововбивчий* процес (с. 8), *україножерна* політика (с. 9), меншолітет (с. 135), *з'яничарений* (с. 135), *рабсько-хохлуйсько-холуйська* запопадливість (с. 135), *україномовець* (с. 214), *нинішні-вчорашні* керівники (с. 286) та ін.

А далі хай говорить сам автор: «Мова – це душа народу, й народ, що втратив мову, втрачає і свою душу, перестає існувати. Доки живе національна мова, душа народу, доти живе народ, незважаючи на те, що ворог може знищити матеріальні цінності, захопити територію. Тому колонізатори, загарбники завжди намагаються вбити душу народу, зліквідувати, насильно асимілювати, заборонити національну мову, знищити культуру народу, його духовні цінності» (с. 7); «І все ж усупереч усім ворогам, усім заборонам та ігноруванням мова вижила, витримала випробування часом; вона стала на рівень найрозвиненіших мов світу, має багатий і гнучкий лексичний склад, струнку й досконалу граматичну структуру, милозвучну й музикальну фонетичну будову, багатий і різноманітний фразеологічний арсенал, розвинуту систему художньо-поетичних засобів. Українською мовою написані літературні шедеври світової слави, її знають і шанують у багатьох країнах світу, українознавчі центри є навіть у Японії та Китаї. Треба тільки, щоб захищали й шанували її іще там, де це найбільш необхідно, – в Україні...» (с. 34); «... ні петровські укази, ні валуєвські циркуляри, ні олександрівсько-емські акти, ні сталінські заборони, ні сусловсько-брежнєвські постанови не змогли вбити душу українського народу – його милозвучну мову й солов'їну пісню. Хоча наша мова й була загнана «під селянську стріху», вона воскресала, як фенікс, відроджувалася, розквітала, чарувала й милувала слух. Хоч наш народ був поневолений фізично, та його могутній дух залишався нескореним, і саме народ дав мові силу й красу» (с. 277).

Закінчити огляд книги хочемо життєствердним висловлюванням, частина якого винесена як заголовок цієї рецензії. У ньому її автор Микола Лесюк – палкий уболівальник за долю рідної мови, активний охоронець її милозвучності

й чистоти – запевняє: «Як не можна спинити стихії Дніпра-Славутича, як не спинити нестримного бажання нашого народу здобути й утримати вимріяну волю й незалежність, як не скорити волелюбний український дух, так не спинити гордого поступу нашої мови, яка, прорвавши всі перешкоди-загати на бурхливих поворотах історії, живе, процвітає і збагачується новими лексичними й фразеологічними перлинами, філігранно відточує свої образно-поетичні й мовностилістичні засоби та можливості» (с. 285).

Отож, усі, кому доведеться познайомитися з роздумами Миколи Лесюка про долю рідної мови (а книга адресована широкому колу читачів – учителям та учням, студентам і викладачам, усім, кому небайдужий сучасний стан української мови), не будьмо глухими до його порад, прислухаймось до його міркувань.

Пена Л.І. «Як не можна спинити стихії Дніпра-Славутича, ... так не спинити гордого поступу нашої мови». Рец. на книгу: Лесюк М. Доля моєї мови. Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2004. 288 с. *Наукові записки*. Випуск 86. Серія: Філологічні науки (мовознавство). Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В.Винниченка, 2009. С. 356-360.